

ભારતીય હસ્તકલા અને વૈશ્વિકીકરણ

Shah Utsavkumari Harshadkumar
Ph.d.Scholar,
Gujarat university.
Gujarat university.Ahmedabad (Gujarat)
Economics Department. Ahmedabad(Gujarat)

Dr. Mala Sharma
Research Guide,
Economics Department School of Social Science
Gujarat university.Ahmedabad (Gujarat)
Economics Department. Ahmedabad(Gujarat)

ભારતીય હસ્તકલા એ ભારતીય સંસ્કૃતિ અને પરંપરાના અભિન્ન અંગ છે. જે અર્થતંત્રના વિકેન્દ્રિત ક્ષેત્રનો એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ બનાવે છે. હસ્તકલા એ માણસની પ્રથમ તકનીકી છે. વિશ્વ બજાર માટે ભારત હસ્તકલામાંના મહત્વનું સપ્લાયર્સમાંનું એક છે. ભારતીય હસ્તકલા ઉદ્યોગ ખૂબ મજૂર સઘન કુટિર આધારિત ઉદ્યોગ છે. જે સમગ્ર દેશમાં ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારોમાં ફેલાય છે. ઘણા કારીગરો હસ્તકલાના કામ ભાગ સમયના આધારે જોડાયેલા છે. ઉદ્યોગ 60 લાખથી વધુ કારીગરોને રોજગારી પૂરી પાડે છે. જેમાં સમાજના નબળા વર્ગના મોટાભાગની મહિલાઓ અને લોકોનો સમાવેશ થાય છે. રોજગાર માટેની ઉચ્ચ સંભવિતતા ઉપરાંત, આ ક્ષેત્ર માટે આર્થિક રીતે અલ્પમૂડીરોકાણ, મૂલ્ય વધારાના ઉચ્ચ ગુણોત્તર અને દેશ માટે ઉચ્ચ સંભાવના આર્થિક રીતે મહત્વપૂર્ણ છે. ભારત એક વિશાળ શ્રેણીની હસ્તકલા પ્રદાન કરે છે. વૈશ્વિકીકરણ જે સમગ્ર વિશ્વમાં આર્થિક, રાજકીય અને સાંસ્કૃતિક પ્રયાનું સંકલન કરે છે. ભારત, ચીન અને કેટલાક દેશોમાં ગરીબીમાં ઘટાડો અને ઝડપી આર્થિક વૃદ્ધિ જે થોડા વર્ષો પહેલા ગરીબ હતા. વૈશ્વિકરણ વિશે પૂરતા વચનો પ્રસ્થાપિત કરે છે.

ભારતીય હસ્તકલા ખૂબ જ પ્રાચીન અને ઉચ્ચ ગુણવત્તા ધરાવે છે. અને સમૃદ્ધ અને વૈવિધ્યસભર સાંસ્કૃતિક પરંપરાનો ઇતિહાસ ધરાવે છે. અને તેની વિવિધતામાં ભારતની કાફ્ટ સંસ્કૃતિની વારસા હંમેશા તની સુંદરતા, પ્રતિષ્ઠા, સ્વરૂપ, શૈલી, સૌંદર્યને વિશેષ સ્થાન ધરાવે છે. ભારતમાં ઘણી વિવિધ કલા હસ્તકલા છે. જે આકર્ષક ડિઝાઇન અને સાવચેત કારીગરીથી બનાવવામાં આવે છે.

સમય પસાર થતા ભારતીય સમાજ અને અર્થતંત્રમાં ભારે ફેરફાર થયો છે. તે તેની અર્થવ્યવસ્થાને ખુલ્લી કરી અને 90ના દાયકાની શરૂઆતમાં વૈશ્વિકીકરણને અપનાવી ઉદારીકરણ અને વૈશ્વિકીકરણ વ્યૂહરચનાના ભાગરૂપે મુખ્ય ફેરફારો કરવામાં આવ્યા. ઘરેલું અર્થતંત્રનું ઉદારીકરણ અને વૈશ્વિક અર્થતંત્ર સાથેના ભારતના વધતા સંકલનથી જીડીપી વૃદ્ધિદરમાં વધારો કરવામાં મદદ મળી છે. ચાઈના પછી ભારત હવે સાથી ઝડપથી વિકસિત અર્થવ્યવસ્થા છે. ભારતીય અર્થતંત્ર પરંપરાગત હસ્તકલા અને આધુનિક યાંત્રિક ઉત્પાદન બંનેના અસ્તિત્વને અનુભવે છે. જો કે વૈશ્વિકીકરણની શક્તિ અર્થતંત્ર અને સમાજના ઘણા ક્ષેત્રોમાં લાંબાગાળે પૂરતા પ્રમાણમાં હકારાત્મક અસરો ધરાવે છે. વૈશ્વિક બજારોમાં હસ્તકલાની વધતી જતી તક ધ્યાનમાં લેવામાં આવે છે. વૈશ્વિકીકરણ તબક્કા દરમિયાન હસ્તકલા ક્ષેત્રના વિકાસમાં વંશીય અને સંસ્કૃતિની માંગ વધી રહી છે. સમકાલીન ભારતીય સામાજિક અને આર્થિક જીવનમાં કાફ્ટનું મહત્વ દિવસે દિવસે વધી રહ્યું છે.

“હસ્તકલા હાથ દ્વારા બનાવેલ વસ્તુઓ હોય છે. સામાન્ય રીતે સરળ સાધનોનો ઉપયોગ સાથે અને સામાન્ય રીતે કલાત્મક અથવા પરંપરાગત રીતે હોય છે. તેમાં ઉપયોગિતા અને સુશોભનના પદાર્થોનો સમાવેશ થાય છે. ઘણા ભારતીય હસ્તકલામાં સૌંદર્યલક્ષી સમૃદ્ધિ અને સુશોભન મૂલ્યો હોય છે. જે વિશ્વવિખ્યાત બની ગયા છે. ભારતમાં હસ્તકલા તેના અર્થતંત્રમાં વિકેન્દ્રીકરણ ક્ષેત્રનો એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ બનાવે છે. અને તે ખાસ કરીને સમાજના નબળા વર્ગને રોજગારી

પૂરી પાડે છે. જે પ્રતિવર્ષ હજારો કરોડ રૂપિયાના માલ સામાનનું ઉત્પાદન કરે છે. કારણ કે હસ્તકલા ઉત્પાદનોમાં નિકાસમાં વધારો રોજગાર અને આવકમાં વધારો થયો છે.”

ભારતના હસ્તકલા અને હેન્ડલૂમ નિકાસ કોર્પોરેશન ઓફ ઈન્ડિયા લિ.ની સ્થાપના 1962માં થઈ હતી. વૈશ્વિકરણના યુગમાં જ્યાં કાર્યક્ષમતા સફળતા મળે છે. ભારતીય હસ્તકલાની વધુ સંભાવના ઉત્પાદનો અને બજારોની વિવિધતા રહેલી છે. અત્યંત સ્પર્ધાત્મક બજારમાં ભારતીય હસ્તકલાને વર્તમાન માર્કેટ વલણ અને ગ્રાહકોના ફેશન અને ડિઝાઇનમાં ફેરફારો વિશે પોતાની જાણ કરવામાં હરીફ કંપનીઓ કરતા આગળ હોવું જરૂરી છે.

વાસ્તવિક પડકાર

સ્વતંત્રતા પહેલા બ્રિટિશ સત્તાવાળાઓએ ઈરાદાપૂર્વક ભારતીય બજારોમાં વિદેશી ઉત્પાદનો બનાવતા મશીનને પ્રોત્સાહન આપ્યું હતું. ભારતે કાચા સુતર જેવા કાચામાલા સામાનની સપ્લાય કરવી પડી હતી. ભારતના પરંપરાગત હસ્તકલા જે વિશ્વવ્યાપી હતા તે બ્રિટિશ ઉત્પાદનો માટે બજાર બનાવવા માટે વ્યવસ્થિત રીતે નાશ પામ્યા હતા. ત્યારબાદ સ્વતંત્રતા પછી ભારત સરકાર નીતિની બાબતમાં ભારતની હસ્તકલા પરંપરાને સુધારવાની અને નાના પાયે અને કુટિરઉદ્યોગને પ્રોત્સાહન આપવાની હતી. મોટાભાગના ડિઝાઇન ખૂબ જ કલાત્મક અને પરંપરાગતરૂપે હોય છે. પરંતુ આજના દિવસોમાં કેટલાક આધુનિક ડિઝાઇનનો પણ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

વૈશ્વિકીકરણના સમયમાં તેમ છતાં વૈશ્વિક ઉત્પાદનો અને તેની વધતી જતી માંગને કારણે તેના ઉત્પાદનોમાં વધારો થાય છે. તેમ છતાં હસ્તકલા ક્ષેત્રની અર્થવ્યવસ્થામાં વધારો થયો છે. હજુ પણ કારીગરો મધ્યમ પુરુષો અને વેપારીઓ ઉદ્યોગ સાહસિકો પર વધુ નિર્ભર બની ગયા છે.

References

1. Jena.p.k.(2010).Impact Of Globasation on Handicrafts and rural Artisans:A Case study Of Chandra Artists in Pipili,Orissa,,ph.d.Thesis Submitted to the Jawharal nehru University.
2. _____.(2010)Indian Handicrafts In Globaization times:An analyis of global –local dynamics,Interdisciplinary description of complex systems 8(2)